

Eva Balažin

RAT KODOVA

Ideja za ovaj rad se javila tijekom gledanja dokumentarca *Afghan star*, koji prikazuje razvoj natjecanja u pjevanju mladih afganistanaca. Tema sama po sebi ne zvuči originalno, s obzirom da smo kao pripadnici zapadne kulture svakodnevno suočeni sa sličnim inačicama televizijske emisije *Američki Idol*. Iako na površinskoj razini *Afghan star* djeluje kao još jedan oblik *glokalizacije*¹ kroz koji je Zapad ponovno dokazao svoju dominantnu ulogu u globalizacijskom procesu, moja interpretacija ove tematike seže malo dalje od toga. Redateljica ovoga dokumentarca² je engleskinja Havana Marking. Situacija govora o *Drugome* opeptovano se javlja u obliku komercijalne eksploatacije druge kulture. Iz dokumentarca se može iščitati mnogo više od same tematike, mogu se vidjeti ekspresije ljudi, njihova razmišljanja i moralne vrijednosti u okviru zajedničke ideologije, položaj žena u društvu, funkcija televizije, percepcija određenih ljudi prema politici, religiji i televiziji kao mediju u funkciji zabave.

Valja uzeti u obzir povijesne okolnosti zadane problematike kao relevantne za bilo koje daljnje teoretiziranje o ovoj temi.

U kontekstu kulturnoga razvitka, Afganistan je 80-ih godina bio vrlo razvijen; država je ulagala u umjetnost, edukaciju, žene se nisu morale skrivati odjećom, ljudi su bili mnogo liberalniji, otvoreniji i druželjubljeviji³.

1 Pojam osmislio Roland Robertson kako bi objasnio miješanje globalne i lokalne kulture. (Robertson, 1992., 85.) Izvorište pojma ipak nije u antropološkim i sociološkim analizama, već proizlazi iz japanskog odnosa prema proizvodnom procesu, koji se promišlja od sirovine do distribucije. (op. ur.)

2 „Afghan Star - The Documentary“, 2008.

3 U dokumentarcu stariji bračni par priča o blagostanju za vrijeme njihovoga visokog obrazovanja, pokazuju slike iz svoje mladosti te je prikazan isječak jednoga video spota u kojemu se vidi moda, stil i glazba 80-ih godina u Afganistanu.

Od 1979. godine, stanovnici Afganistana su proživjeli Rusku invaziju, građanski rat i vladavinu Talibana⁴. U tome periodu, glazba je proglašena *profanom* od strane vlasti. 1996. godine donesen je zakon koji zabranjuje plesanje, slušanje glazbe i gledanje televizije. 2001. godine formirala se Islamska Republika Afganistan, no tek su se 2004. godine napustile restrikcije vezane uz glazbu⁵. *Afghan star* je prvo natjecanje u pjevanju prikazano na televiziji zahvaljujući nezavisnoj televizijskoj kući *Tolo*. Na audiciju se prijavilo više od dvije tisuće ljudi od kojih samo tri žene. Po prvi puta u zemlji nastupa demokratičan sustav glasovanja koji dopušta stanovnicima diljem Afganistana glasovanje za svoga omiljenoga izvođača putem SMS-a. Iz dokumentarca se može iščitati da su ljudi oduševljeni ovim sistemom, te nam konstantno ponavljaju kako je glazba protuteža oružju i da je ovo za njih jedini način borbe protiv nasilja i rata. Teško mi je izaći iz okvira *zapadnjaštva* i iskreno povjerovati ideji koja nam se predstavlja kroz dokumentarac, bez pomišljanja o kapitalističkim strategijama protoka novca i selektiranih, medijski izmanipuliranih informacija. Od kada su Amerikanci *upleli svoje prste u pomaganju* (Bailey, 2001., 35.) afganistanskoj kulturi, očito je da se s vremenom oformila skupina ljudi koja je zasićena represivnim režimom te im se pogled na američku kulturu učinio vrlo primamljivim oblikom poimanja *slobode*. Spomenuti uvid u drugu kulturu najizravnije je omogućen

4 Od 1996.-2001. godine Afganistanom je vladala fundamentalistička sunitsko islamska skupina - Talibani. Njihov pokret karakterizira strogo pridržavanje šerijatskih zakona, diskriminacija žena, najstrože kažnjavanje religijski neprihvatljivih ponašanja i ideoloških odstupanja poput slobode govora te općenito utjecaja zapadne kulture.

5 Afghan Star, 2008.

putem televizije. Suvremena tehnologija Afganistancima pruža mogućnost gledanja stranih programa te dobivanje uvida u drugačiji simbolički poredak koji neizbježno utječe na promjene u percepciji vlastite kulture. Talibanska vladavina, uvidom u promjene koje je donijela globalizacija, reagirala je po vlastitim načelima *ispravnoga*. Ovim radom pokušat ću objasniti svoje viđenje televizije kao sredstva prenošenja dviju različitih ideologija u jednoj kulturi koja na taj način postaje provokator sukoba između subverzivnoga i normativnoga.

TELEVIZIJA U FUNKCIJI PROVOKATORA

Prvo bi trebalo govoriti o položaju žena kojega reflektira proučavani dokumentarac. Naime, vrhunac priče je trenutak kada jedna od natjecateljica postane *preslobodna* u svome televizijskom performansu. Kroz upoznavanje s natjecateljicom vidimo da ona odmiče od ideoloških koncepata svoje okoline. Osim što nam stalno daje do znanja da želi postati globalna zvijezda koja vidi žene i muškarce ravnopravnima te ne želi odustati od svojih snova samo zbog konzervativne okoline, pridaje važnost i elementima kulture koji nisu prihvatljivi za ulogu koju je nužna predstavljati. U trenutku kada zapleše na pozornici, ona biva izopćena, osuđivana čak i suočena s ozbiljnim prijetnjama po život. Televizijski su kodovi, prema Fiskeu, duboko ukorijenjeni u ideološke kodove. Čitateljska pozicija, unutar koje televizijski, socijalni i ideološki kodovi tvore koherentnu cjelinu, je društveno definirana. U stvaranju programa zadovoljava se

ideološka praksa, tj. održava se i legitimira dominantna ideologija. (Fiske, 1987., 11.)

No, Afganistan može biti rubni slučaj, poglavito zbog zabrane *konzumiranja* televizijskih programa koja je trajala od 1996. do 2001. godine te se može reći da su kodovi koje je televizija prakticirala do tada naprasno dokinuti. Nakon šest godina, isti ti kodovi dobivaju priliku ponovno se prometnuti gledateljima, no gledateljstvo više nije naviknuto te kodove *probavljati* na isti način na koji ih *probavlja* primjerice prosječni stanovnik nekoga europskog grada. Afganistanci, indoktrinirani talibanskim režimom i ortodoksnim muslimanskim moralnim načelima, imaju poteškoća u postizanju ravnoteže između novih televizijskih i vlastitih moralnih kodova, pa bi se moglo zaključiti da u Afganistanu vlada rat konotacija. S jedne strane postoji kapitalistički marketinški duh koji se specijalizirao za fabrikaciju potreba i njihovoga zadovoljenja, dok se s druge strane njemu suprotstavlja represivni moralni duh koji je u šest godina zabrane primanja i prikazivanja gotovo svih svjetskih informacija duboko ukorijenjen u afganistansku svakodnevicu. U ovome slučaju, televizija nije nositelj ideoloških normi, već se nalazi na strani onoga *drugoga*; ona djeluje kao subverzivna praksa, izravno prkoseći dominantnoj ideologiji, uvlačeći gledatelje u *nemoralne* činove plesa, pjevanja i uživanja. Kao takva, televizija i njezini protagonisti direktno narušavaju stabilnost islamskoga ideološkog koda, a Serat je, u ovome slučaju, agens koji se nalazi u sredini rata kodova.

Umjesto da se udala i postala *dobra*, poslušna i religiozna žena, ona je odlučila prkositi ideološkim konceptima. Upravo kroz taj čin, uspjela je naznačiti granice islamske ideologije koje nisu uvijek vidljive.

Granice se uspostavljaju pomoću društvene kontrole koja se formira pomoću pravila, a rezultat je društveni red koji kontrolira *neposlušne*, anarhične sile. Igra⁶ određuje poziciju između slobode i kontrole, između prirode i kulture.

Esencija igre je dobrovoljan i slobodan pristanak na njezinu kreaciju poretka. Poredak koji stvara je u rukama sudionika igre, ali granice toga poretka nisu fiksne, već se oblikuju ovisno o okolnostima i ne zna se kakav će biti njezin finalni ishod. Strukturalni princip igre je tenzija između društvenoga poretka i *slobode* anarhije ili vjerojatnosti. (ibid., 1987.)

Pravila su jedna od sila hegemonije kroz koje dominantni pokušavaju pridobiti prisilni pristanak od potčinjenih u kontroli njihovih *neposlušnosti*. (ibid., 1987.) Igra u ovom kontekstu označava odnos između Serat i Talibana, ali i između televizije i gledatelja. Serat iskušava granice pravila koja su joj postavljena, televizija je medij koji obavještava gledatelje o toku igre, a Talibani su agens koji mora upozoriti na kršenje pravila i nanovo uspostaviti društveni red koji je Serat narušila.

Situacija je ozbiljna do te mjere da se na televiziji pojavljuje Ismail Khan, pripadnik *Warlorda*⁷ i bivši guverner Herata. On progovara o sramoti djevojke iz Herata koja

⁶ Barthes koristi riječ *igra* kao višeznačan pojam u objašnjenju užitka kreiranja teksta. (Fiske, 1987., 230.)

⁷ Termin se odnosi na *vrhovnoga vojskovođu koji ima izvršnu moć u regiji (državi), posebice kada je centralna vlast slaba*. (prema WordNet - A lexical database for English)

je zaplesala u ime *Afghan Stara* i krivi pripadnike Mujahideena koji to nisu spriječili svojim oštrijim utjecajem na narod. Kasnije vidimo ostale građane Herata, koji su također ogorčeni sramotom koju je uzrokovala njihova pripadnica. Serat je za njih *laka žena* koja je osramotila narod Herata i stoga zaslužuje umrijeti.

Učinak televizije u ovome slučaju je čista provokacija, u smislu arbitrarne uloge koju obnaša kao agens. S jedne je strane televizija prouzročila problem jer očito Seratin ples nije bio cenzuriran, dok je s druge strane prenosila taj isti problem u okviru normativne ideologije, a upravo je uloga televizije induciranje spektakla i svojevrskih *šokova* za gledatelje.

Fiske (1987.), referirajući se na Barthesa, tvrdi da ljudska bića uvijek biraju užitak pred ne-užitkom. Užitak je u kršćanskoj tradiciji odraz sebičnosti, lijenosti, taštine i stoga pojedincima stvara osjećaj krivnje. Kapitalizam je to iskoristio i okrenuo priču tako da danas imamo pravo na užitak samo ako smo to zaslužili, drugim riječima ako vrijedno pridonosimo kapitalističkome sustavu.

Upravo ovdje se nazire problem kada je u pitanju zapadnjačko shvaćanje užitka kojega se pokušava uvesti u islamski svijet. Iako je kapitalistički sustav omogućio profit širenjem na afganistansko tržište, sve ono što se odvija na političkoj i ekonomskoj sceni u Afganistanu vrlo je dobro skriveno od mase. Kada je u pitanju razmjena dobara, Afganistan sudjeluje u kapitalističkome sustavu, no kada industrija zabave počne poticati narod na *subverzivne* akcije, dolazi do unutarnjeg konflikta. Televizija koja po Fiskeu (1987.)

istovremeno prenosi stvarnost, ali je i konstruirana, čini to po kodovima Zapadnih ideologija. U većini zapadnih zemalja razine eksploatacije erotike i seksualnosti su dovedene do apsurdna, a upravo televizija prenosi tu stvarnost kao normativni oblik *naše* kulture u Afganistanu. Od kada je ponovno uvedena kultura gledanja televizije, prošlo je dovoljno vremena da se barem jedan pojedinac počne identificirati s akterima koji reprezentiraju *našu* stvarnost. U ovome je slučaju to bila Serat koja je postepeno konstruirala svoj identitet po mjerama Zapadne ideologije. Gledanje primjerice Shakire ili Jennifer Lopez, kao reprezentativnih uzoraka Zapadne glazbene industrije, s vremenom je Seratino poimanje plesa učinilo društveno prihvatljivim. Njezina je percepcija svijeta i okoline, umjetnosti i glazbe vrlo slična percepciji mladih žena na Zapadu. Ono što je liberaliziralo užitak na Zapadu u kontekstu kapitalizma, ne može se još u potpunosti aktualizirati u Afganistanu. U trenutku kada Serat utjelovljuje užitak koji se temelji na *našoj* realnosti, *Afghan Star* je pao u drugi plan. Sudarile su se dvije ideologije i iako obje imaju političke i ekonomske motive, jedna fabricira životne stilove kao i elemente koji ljudima odvrćaju pažnju od *ozbiljnih* problema, a druga u potpunosti zabranjuje užitak kao legitiman ljudski poriv.

ARS EROTICA VS. SCIENTIA SEXUALIS

Ples u Afganistanu ima sasvim drugačije značenje nego na Zapadu. Ples može izazvati seksualno uzbuđenje i stoga je ženama strogo zabranjeno plesati u javnosti. Foucault (1994.) u svojoj distinkciji *ars eroticae* i *scientiae sexualis* govori o diskursu seksa u arapsko-muslimanskim zemljama u odnosu na Zapad. *Ars erotica* kao jedan od načina proizvodnje istine jest područje konstituiranja znanja koje ostaje tajnovita. Kada bi se o tajnama počelo govoriti, izgubile bi svoju tradicionalnu vrijednost i djelotvornost. Ples je za Afganistan tabu, on je duboko skriven u svojoj biti. Mogli bismo reći da su Talibani kroz religijske koncepte proizveli *istinu o plesu* koji je time postao dio skrivenoga područja intimnosti i kao takav ne smije prelaziti granice privatnoga. S druge je strane *scientia sexualis*, termin koji se odnosi na poticanje seksualne slobode i potom se uokviruje u određeni diskurzivni oblik. (Foucault, 1994.) Stavljanjem u znanstveni okvir, od 18. stoljeća nadalje, diskursi o seksu na Zapadu se neprestano umnožavaju kako bi se ostvarila veća mogućnost nadziranja i kontrole. Komparacijom kršćanske i islamske prakse u pogledu načina kontrole seksualnosti, može se uvidjeti sljedeća razlika: dok islamska tradicija striktno zabranjuje ovakav koncept užitka, kršćanstvo nametanjem pedantnih pravila samoispitivanja *igra igru* isповijedanja i usmjeravanja. Sistem iskupljenja grijeha, pokajanja i traženja oprosta koji seksu pripisuje *prljave* konotacije, djeluje u svrhu nadziranja subjekta.

Televizija se u Afganistanu *probudila* nakon šest godina te se nalazi u međuprostoru dvaju ili više diskurzivnih područja koji su očigledno nepomirljivi. Osim već navedenoga, sukob se javlja i na granici norme privatnoga i javnoga prostora. Kroz medije imaju uvid u način života zapadne kulture, u diskurse koji su se uokvirili u tih šest godina, dok Afganistanci nisu imali mogućnost primanja većine informacija o događanjima u svijetu. Ples koji je na Zapadu norma javnog eksploatiranja tijela, očito stvara kaotični prostor u kojemu se odvija proces postupne asimilacije i potpunoga odbijanja te asimilacije u svrhu borbe protiv kulturne promjene. Mislim da u ovoj priči najviše ispaštaju žene prema kojima se s jedne strane vrši stroga ali otvorena represija, dok s druge strane imaju uvid u prividnu slobodu žena na Zapadu. Žene u Afganistanu koje se identificiraju sa ženama na Zapadu ne znaju da se ovdje odvija isto *zlo* samo mnogo ljepše *upakirano*. Njihova želja za emancipacijom (tamo gdje ona postoji) svakako ima smisla ako se to nalazi u domeni političke borbe; borbe za pravo glasa, za jednakost spolova, prava na obrazovanje itd., no kada vidimo primjer kao što je Serat koja zapravo želi biti žena na ekranu koju svakodnevno gleda i s kojom se identificira, nastaje problem. Njezina percepcija emancipacije nije u sferi većih prava žena već je sferi onoga protiv čega se bore feministice i feministi na Zapadu. Njezina želja za uspjehom oblikovana je kroz Zapadne ideološke koncepte koji pod krinkom emancipacije podrazumijevaju objektivizaciju ženskoga tijela te njegovu eksploataciju u svrhu pružanja užitka drugima.

NASTAVAK IGRE KODOVA

Problematika kodiranja na afganistanskoj televiziji je vrlo komplicirana poglavito zbog očite dihotomije između kodova koje odašilje televizija kao kapitalistički medij i moralnih kodova koji su implementirani u afganistanski narod i upravo je šestogodišnja zabrana gledanja televizije najvažniji čimbenik u iščitavanju tih različitosti. Gledanjem dokumentarca može se primijetiti utjecaj televizije na gledatelje koji ne doživljavaju televiziju na *zapadnjački* način. Afganistanci su, nakon šest godina zabrane, opsjednuti televizijom kao nekom novom igračkom koja im pruža pogled izvan njihovih dotadašnjih granica cenzure. Još je veća težina ove tvrdnje sadržana u percepciji afganistanskoga naroda koji prekid zabrane doživljava kao oblik novih sloboda koje su im bile naprasno oduzete. Shodno tome, afganistanske televizijske kuće kopiraju programe koji su popularni na Zapadu, pokušavajući ući u *igru kodova* kojima privlače gledateljstvo. Seratin ples predstavlja liminalnu poziciju afganistanske svakodnevice. Hoće li Afganistan prijeći s represivnih moralnih kodova na *prividno slobodne* televizijske, odnosno, hoće li televizija sa svojim inherentno kapitalističkim kodiranjima moći ublažiti muslimanski zakon?

BIBLIOGRAFIJA

Afghan Star, Roast Beef /Kaboora Production. Havana Marking, 2008.

„Afghan Star - People“. *Afghan Star - The Documentary*, 2008. Roast Beef/Kaboora Production. preuzeto 02. svibnja 2010. <http://www.afghanstardocumentary.com/people.html>

Baily, John: *Can you stop the birds singing?*. Copenhagen: Freemuse, 2001.

Fiske, John: *Television Culture*. London: Routledge, 1987.

Foucault, Michel: „Volja za znanjem“. *Znanje i moć*, ur. Hotimir Burger. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1994.

Robertson, Roland: *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage, 1992.

„Warlord“. WorldNet - A lexical database for English, 2006. Princeton University. Preuzeto 02. svibnja 2010. <http://wordnetweb.princeton.edu/perl/webwn?s=warlord>